

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, ЯКІ ОПІКУЮТЬСЯ СФЕРОЮ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Іванова Г. С.,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті висвітлюються питання, пов'язані з інформаційно-правовими технологіями (ІПТ), які насамперед покликані супроводжувати й регламентувати діяльність агросфери, а отже, питання підвищення конкурентоспроможності, створення сприятливих умов для інвестицій і збільшення обсягів виробництва прямо пов'язані зі сталим і налагодженим розвитком технологічної сфери АПК України як цілісної системи й органів, що здійснюють публічне адміністрування агросферою в Україні.

Нормативне забезпечення інформаційно-правових технологій відіграє важливу роль у регламентації основних напрямів діяльності суб'єктів АПК, стає важливим предметом дослідження на рівні доктрини, у цьому аспекті автором сформульовано визначення інформаційно-правових технологій в АПК як розроблених і підтриманих юридичними нормами методів і способів збирання, зберігання, обробки, пошуку, розповсюдження, обліку та перевірки достовірності інформації, яка використовується з метою забезпечення інтересів споживачів – суб'єктів аграрної економіки.

Крім того, в роботі увагу приділено дозвільним процедурам із застосуванням визначених технологій, проаналізовано європейський досвід; надано авторське бачення дозвільного провадження й розвитку ІПТ в агропромисловому комплексі України; унесено конкретні рекомендації щодо впровадження новел технологічного плану, а саме: зміни в матеріально-фінансове забезпечення АПК України за прикладом досвіду зарубіжних країн, законодавчо врегульоване введення кластерної системи інформатизації, запровадження в національному законодавстві нормативної бази, що буде регламентувати отримання дозволів на зайняття певними видами господарської діяльності в електронному режимі з використанням інформаційно-правових технологій, оскільки дозвільна система має функціонувати на засадах стимулювання й заохочення державою суб'єктів господарювання до зайняття відповідною діяльністю, що входить у межі дозвільного провадження.

Ключові слова: інформаційно-правові технології, агропромисловий комплекс України (АПК України), дозвільні процедури в АПК.

Постановка проблеми. Натепер агропромисловий комплекс України (далі – АПК України) залишається рушійною силою економіки країни. Тому перед державою постає важливе завдання щодо забезпечення незалежності аграрної сфери. У зв'язку із цим доцільним убачається використання й розвиток власних ресурсів і розробок передусім у технологічному аспекті. У свою чергу, інформаційно-правові технології покликані супроводжувати й регламентувати діяльність агросфери, а отже, питання підвищення конкурентоспроможності, створення сприятливих умов для інвестицій і збільшення обсягів виробництва прямо пов'язані зі сталим і налагодженим розвитком технологічної сфери АПК України як цілісної системи й органів, що здійснюють публічне адміністрування агросферою в Україні.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні необхідності впровадження новітніх та оновлення чинних механізмів інформаційно-правового регулювання агросфери, зокрема зазначені вдосконалення повинні застосовуватися в органах публічної влади, завданням яких є регулювання діяльності аграрного сектору.

Об'єкт дослідження – правові норми, які регулюють інформаційне забезпечення суспільних відносини, що виникають в органах публічної влади, завданням яких є опіка агрокомплексу України.

Застосування інформаційних агротехнологій, їх стан і перспективи розвитку в роботах розглядали Ю.В. Сагайдак [13], Т.Г. Васильців [14], В.В. Борщевський [14]; інформаційне забезпечення системи управління сільського господарства, особливості інноваційної діяльності в аграрних підприємствах, адміністративно-правове регулювання дозвільної процедури в господарській діяльності стали предме-

том уваги таких науковців, як А.А. Баженова [15], Ю.О. Легеза [16] та інші. Безсумнівно, зазначені дослідження внесли чималий вклад у формування й розвиток АПК України, але розвиток інформаційно-правового складника діяльності АПК, а саме проблема запровадження в діяльність органів публічної влади новітніх технологій, пов'язаних з інформатизацією сільського господарства, залишається недостатньо дослідженою, свідченням цього є відсутність повноцінних дисертаційних чи монографічних досліджень із цієї теми, тому вкрай актуально розглянути ці та інші питання в контексті євроінтеграційних процесів в Україні та наближення до показників передових в аграрному секторі країн світу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку світової економіки є надзвичайно важливим та актуальним збільшення рівнів виробництва сільськогосподарської продукції. Це насамперед пов'язується з необхідністю забезпечення потреб внутрішнього ринку країни, з іншого ж боку, під час підвищення виробничого потенціалу формується сприятливе середовище для зовнішньої торгівлі та інвестицій у сільське господарство країни. Визначаючи аграрний сектор як одне з основних джерел формування економіки країни, варто наголосити на тому, що агросфера не може бути відокремлена від держави, оскільки саме за допомогою законодавчого регулювання здійснюється управління сільським господарством країни, тому справедливо дійти висновку, що основний тягар у цьому питанні покладається на органи державної влади й органи місцевого самоврядування. З огляду на це, доречно й актуально запровадити деякі зміни та елементи новітнього інформаційно-правового забезпечення серед уповноважених здійснювати контрольні-наглядові функції в АПК суб'єктів.

У правовій доктрині існує чимало підходів до визначення категорії «інформаційна технологія». Так, Р.В. Амелін визначає інформаційну технологію за допомогою сукупності таких складників, як метод, виробничий процес і технічні засоби, причому зазначені елементи повинні об'єднуватися в логічний технологічний ланцюг, з метою забезпечення накопичення, зберігання, пошуку, аналізу, відображення та розповсюдження інформації [1, с. 3]. К.К. Колін уважає, що категорія інформаційна технологія виражається як формалізоване вираження наукових поглядів і практичного досвіду, що дає змогу об'єднати часто повторювані інформаційні процеси [2, с. 21]. Такий підхід науковця зводиться до розуміння інформаційних технологій у широкому значенні, тобто під цим поняттям розуміється наукова дисципліна.

Тлумачний словник з інформатики під інформаційною технологією розуміє сукупність процесів, елементів, методів і пристроїв, що використовуються для обробки інформації [3, с. 355]. Новий словник методичних термінів та понять розкриває поняття «інформаційна технологія» через дії та формальні процедури, участь у яких беруть люди, обчислювальну техніку й дані про об'єкти та явища, їх обробку та подання в конкретній формі [4, с. 90].

Переходячи до визначення поняття «правові технології», необхідно зацентувати увагу на таких основних підходах. Передусім юридична технологія – діяльність уповноваженого суб'єкта з формування стійкої системи законодавства на основі прийнятих правил, наявних прогнозів та обґрунтованого комплексу правотворчих дій [5, с. 8–9]. Чимало науковців звертає увагу на необхідність розмежування понять «юридична техніка» та «правові технології». Д.Г. Манько пропонує брати за критерій розмежування етимологічний зміст зазначених понять. Якщо юридична техніка – сукупність прийомів, способів і засобів, необхідних для створення нормативного акта, то технологія покликана обслуговувати цю процедуру [6, с. 20]. Отже, надаючи визначення категорії юридична технологія, варто зосередити увагу на самоцілі цього явища – формування підґрунтя для створення нормативного акта, який регламентує відповідну сферу суспільних відносин.

У контексті розвитку інформаційного простору в АПК України доцільно сформулювати визначення інформаційно-правових технологій. У загальному аспекті інформаційна технологія слугує для підтримки й забезпечення інформаційних процесів у певній сфері, як приклад інформаційне обслуговування аграрного підприємства зводиться до підтримання належного рівня забезпечення інформацією суб'єктів агропідприємства та інших осіб, що мають причетність до агросфери. Що стосується правової технології в аграрному секторі, то тут варто підкреслити складну й багаторівневу структуру інформації, саме з метою визначення пріоритетних напрямів збирання, збереження, накопичення та передачі інформації створюються підтримані практичними і статистичними результатами правові норми, що надають інформаційним технологіям загальнообов'язковості й державної підтримки, закріплюють загальні правила, якими керуються суб'єкти дорадчої діяльності під час інформатизації агропідприємства. Отже, інформаційно-правові технології в АПК – розроблені та підтримані юридичними нормами методи і способи збирання, зберігання, обробки, пошуку, розповсюдження, обліку й перевірки достовірності інформації, яка використовується з метою забезпечення інтересів споживачів – суб'єктів аграрної економіки.

Розглядаючи нормативне забезпечення інформаційних технологій в АПК України, увагу варто звернути на такі нормативні акти: Закон України «Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України», Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», Постанову Верховної Ради України

«Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України». Саме в них висловлена концепція управління інформацією в агросфері, визначені суб'єкти технологічного забезпечення, надані рекомендації щодо подальшого розвитку й удосконалення інформаційного простору у сфері АПК України.

Відповідно до Закону України «Про систему інженерно технічного забезпечення агропромислового комплексу України», суб'єктами інженерно-технічного забезпечення є технічні й технологічні наукові установи, дослідно-конструкторські організації та машино-випробувальні установи, агро-техсервісні підприємства, інформаційно-консультативні служби й навчальні заклади з підготовки та підвищення кваліфікації й атестації працівників технічних засобів [7, ст. 5]. Крім цього, Закон чітко визначає суб'єктів державного управління системою технічного забезпечення: ними є Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику [7, ст. 7]. Саме на останній покладено повноваження щодо забезпечення створення й розвитку єдиного інформаційного простору в системі агрокомплексу [7, ст. 9]. У свою чергу, Кабінет Міністрів України уповноважений розробляти стратегії державної політики в агрокомплексі та схвалювати програми розвитку системи інженерно-технічного забезпечення АПК [7, ст. 8], які розробляються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики [7, ст. 9].

Новоприйнятий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначає загальнообов'язковість використання такими суб'єктами, як оператори, тобто особи, що виробляють органічну продукцію, слідує за її обігом і здійснюють маркування, й органи сертифікації, тобто ті, які уповноважені проводити сертифікацію продукції органічного виробництва та її обігу інформаційних баз даних [8, ст. 1].

Незважаючи на наявне нормативне забезпечення інформаційного складника в АПК України, страждає реалізація регламентованої Законом процедури інформаційно-технологічного забезпечення аграрних підприємств. Підтвердженням цього є відповідна Постанова Верховної Ради України, в якій йдеться про невиконання поставленого плану щодо реалізації Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» [9]. З метою відходу від нестачі й низького рівня впровадження інформаційних технологій доречно звернутися до міжнародного досвіду й упровадити відповідні законодавчі зміни.

Гарним прикладом у цьому питанні є Сполучені Штати Америки, де на розвиток інформаційно-технологічного забезпечення АПК в бюджет закладається близько 7 млрд. доларів [10, с. 325]. Для порівняння, в Законі України «Про державний бюджет на 2019 рік» передбачено витрати в розмірі 891 млн. грн. на закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників і 1,1 млрд. грн. на забезпечення Міністерства аграрної політики та продовольства України [11]. Держбюджет на 2018 рік передбачав практично ідентичні видатки на обслуговування сільського господарства [12], що свідчить про мінімальне, практично невідчутне збільшення державної підтримки, а Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 107 узагалі викликає чимало суперечливих питань, оскільки цим документом запроваджено ліміт держпідтримки в 150 млн. грн., яка надається виробнику сільськогосподарської продукції [13]. Сутність вищевикладеного зводиться до того, що низький рівень державних інвестицій є однією з найголовніших проблем кризи інформаційного забезпечення як органів публічної влади, що здійснюють адміністрування агропідприємствами, так і сільського господарства загалом. Державна підтримка є одним із ключових елементів у питанні розвитку й функціонування АПК України.

Аналізуючи досвід однієї з найрозвинутіших європейських країн – Франції, можемо констатувати, що привабливою вбачається кластерна концепція побудови інформаційної системи АПК. Під кластерами традиційно розуміють об'єднання однорідних елементів в окрему незалежну одиницю. Для сфери агрокомплексу кластерна система означає ніщо інше, як об'єднані за відповідною ознакою (вид продукції та обсяги продукції, товарообіг, географічне розташування) агропідприємства. Кластерна система функціонує з метою налагодження взаємодії між підприємствами в спільній діяльності, відповідно, і збільшення обсягів і якості виробництва, посилення конкурентоспроможності на позадержавному рівні.

На 2014 рік Франція налічує близько 71 кластера, що пронизують важливі сфери економіки країни, у тому числі й сільське господарство [14]. Важливим елементом залишається державна підтримка кластерів, адже саме держава є ініціатором створення кластерів, створюючи відповідні передумови та нормативний базис для розвитку кластерів. Що стосується України, то кластерна система нині не розвивається належним чином, хоча її існування повністю виправдовується, про що свідчить успішна міжнародна практика. Серед основних причин зазначеної проблеми необхідно визнати такі:

- відсутність нормативного забезпечення;
- відсутність єдиної інформаційної системи в АПК;

- високий рівень корупції в органах публічної влади, як наслідок, утрата довіри до держави з боку приватного сектора агроекономіки;
- низькі темпи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій;
- незаінтересованість місцевого самоврядування й органів виконавчої влади в розвитку та підтримці кластерів.

Ілюструючи важливість розвитку інформаційно-правових технологій, важливо звернути увагу на дозвільні процедури в АПК України. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» визначає дозвільні процедури як сукупність урегульованих правовими нормами відносин між дозвільними органами й суб'єктами господарювання, що виникають у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, їх переоформленням та анулюванням [15, ст. 1]. Підкреслимо, що Закон також містить інформацію про порядок формування інформаційної політики з питань, що стосується дозвільної системи, а саме покладає на дозвільні органи повноваження щодо забезпечення оприлюднення та вільного доступу до необхідної суб'єктам господарювання інформації для провадження господарської діяльності, а обласні державні адміністрації забезпечують створення й функціонування веб-сторінок, які містять інформацію, необхідну суб'єктам господарювання для провадження ними господарської діяльності [15, ст. 8]. Незважаючи на це, дозвільна система потребує змін як нормативного, так і організаційного характеру.

У контексті реформування дозвільної системи АПК України Ю.В. Сагайдак пояснює та бачить її необхідність у зв'язку з таким проблемами, як нестабільність законодавчої регламентації дозвільної системи, неефективні заходи організаційно-матеріального забезпечення господарської сфери, юридична нерівність щодо деяких дозвільних документів на провадження господарської діяльності, відсутність розгалуженої системи дозвільних центрів [16]. Логічне продовження цієї проблематики викладено в працях Т.Г. Васильцева, М.І. Флейчука, В.І. Волошина та інших. Науковці наголошують на таких проблемах дозвільної системи АПК, як недостатній рівень регламентації важливих питань безпеки господарської діяльності суб'єктів сільського господарства, стійка ієрархічна корупційна система у вигляді «влада – бізнес», низька ефективність управлінських функцій органів публічної влади, безвідповідальність і безконтрольність суб'єктів, що провадять дозвільну діяльність, необізнаність господарських підприємств щодо прав та обов'язків суб'єктів, що уповноважені провадити дозвільну діяльність, тощо [17, с. 47–48]. У зв'язку з викладеним не можна не погодитися із цими й іншими проблемами дозвільної системи агропідприємств, саме в цьому відображається гостра необхідність у запровадженні інноваційного розвитку в систему законодавчої регламентації дозвільної системи. Однією з таких інновацій може стати провадження дозвільних процедур через застосування інформаційно-правових технологій.

Щодо міжнародного досвіду в цій площині, то приваблює Польща, де запроваджено дію централізованих державних порталів, одним із таких є портал ePUAP. Особливість використання порталу полягає в заповненні вже готової форми електронної декларації, у якій містяться відомості про сферу діяльності, що підпадає під норми дозвільної системи, якою прагне займатися суб'єкт господарювання, та пакет документів. Посадова особа отримує цей документ на свій особистий кабінет, зобов'язана перевірити наявність усіх необхідних документів і присвоїти йому реєстраційний номер, суб'єкт же отримує повідомлення про необхідність додати відсутню документацію або в разі повного пакету про початок роботи посадовця та приблизну дату отримання дозволу [18, с. 149–151]. Мета цього порталу – створення електронної взаємодії між органом влади й суб'єктом господарської діяльності. Залучення такої системи до АПК України виправдовується її високою результативністю, про що свідчить практика найрозвинутіших європейських країн.

У своєму традиційному вигляді дозвільне провадження складається з таких стадій: а) порушення справи про надання дозвільного провадження; б) розгляд справи по суті; в) прийняття рішення; г) оскарження рішення в разі незгоди суб'єктом подання; д) виконання рішення. Не можна оминати думку Ю.О. Легези, який, окрім зазначених, виділяє також стадію аналізу суб'єктом поданих документів з метою отримання дозволу [19, с. 40]. На основі зарубіжного досвіду та маючи загальну структуру дозвільного провадження, спробуємо надати регламентацію дозвільного провадження з використанням інформаційно-правових технологій (рис. 1).

Висновки. Наявний стан розвитку інформаційно-правового складника АПК України надає достатні підстави говорити про гостру необхідність оновлення наявних і запровадження новітніх технологій, покликаних удосконалити рівень інформатизації агропідприємств, причому такі технології повинні бути запроваджені в органах публічної влади, які опікуються сферою АПК, з урахуванням інтересів суб'єктів останнього.

Надавши авторське визначення категорії «інформаційно-правова технологія» в АПК, провівши аналіз норм зарубіжної практики та доктринальних джерел, уносимо такі рекомендації щодо впровадження новел технологічного плану.

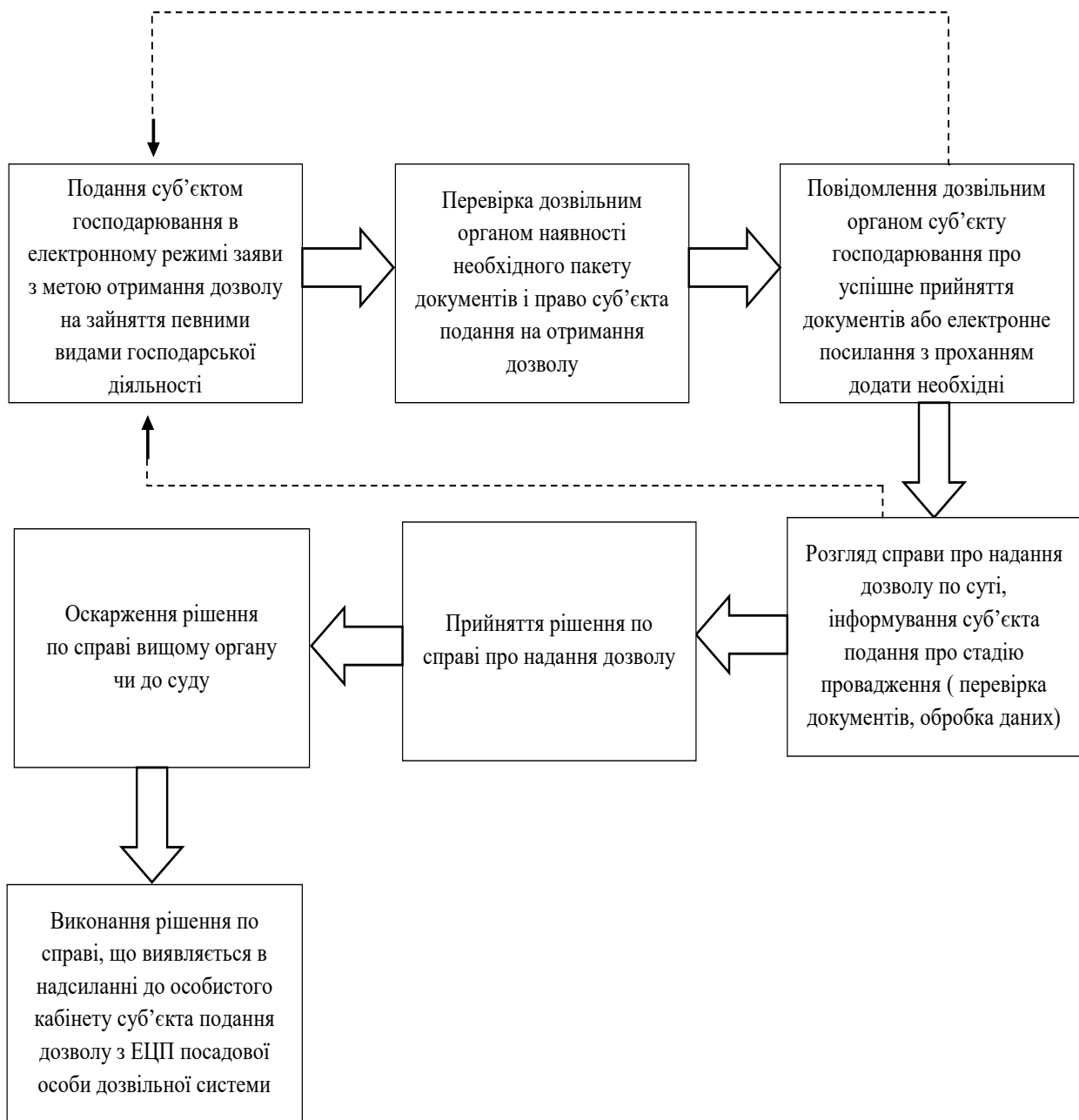

Рис. 1. Дозвільне провадження в АПК з використанням інформаційно-правових технологій

По-перше, доцільно внести зміни в матеріально-фінансове забезпечення АПК України за прикладом досвіду зарубіжних країн, тільки після цього мова може йти про подальше реформування агросектору.

По-друге, не можна оминати увагою кластерну систему інформатизації, для українських виробників сільськогосподарської продукції така концепція побудови господарства дасть додаткові можливості для об'єднання зусиль підприємств схожих галузей і підвищить конкурентоспроможність продукції на зовнішньому ринку. Оскільки наявні системи не розвиваються, першочерговим завданням законодавця має стати розроблення нормативної бази для цього виду аграрних об'єднань.

По-третє, змін потребує наявна дозвільна система АПК України, з огляду на наявні проблеми у сфері дозвільної процедури, оптимальною вбачається запровадження в національному законодавстві нормативної бази, що буде регламентувати отримання дозволів на здійснення певних видів господарської діяльності в електронному режимі з використанням інформаційно-правових технологій, оскільки дозвільна система має функціонувати на засадах стимулювання й заохочення державою суб'єктів господарювання до зайняття відповідною діяльністю, що входить у межі дозвільного провадження.

Ivanova H. Information and legal technologies in public authorities dealing with the sphere of the agroindustrial complex of Ukraine

The article deals with issues related to information and legal technologies (ILT), which are primarily intended to accompany and regulate the activities of the agrosphere, and therefore the issues of increasing competitiveness, creating favorable conditions for investment and increasing production directly related to the sustainable and well-developed technological development the sphere of agroindustrial complex of Ukraine as a holistic system and bodies that carry out public administration of the agrosphere in Ukraine; regulatory provision of information and legal technologies; formulation of the definition of information and legal technologies in agroindustrial complex as developed and supported by legal norms, methods of collecting, storing, processing, searching, disseminating accounting and verifying the authenticity of information used to protect the interests of consumers – subjects of agroindustrial economy; attention was paid to permitting procedures using certain technologies, European experience was analysed; the author's vision of the licensing and development of IPT in the agroindustrial complex of Ukraine was provided; specific recommendations on introduction of technological plan novelties are given, namely: changes in material and financial support of the agroindustrial complex of Ukraine according to the experience of foreign countries, legislatively regulated introduction of a cluster informatization system, introduction in the national legislation of a regulatory framework that will regulate obtaining permits for employment by certain types of economic activity activities in electronic mode using information technology, since the licensing system should operate on the basis of stimulating and encouraging the state of business entities to engage in activities that fall within the scope of a permit procedure.

Key words: information and legal technologies, agroindustrial complex of Ukraine (AIC of Ukraine), permitting procedures in AIC.

Література:

1. Амелин Р.В. Информационные технологии : учебное пособие. Саратов, 2006. 80 с. URL: http://nto.immpu.sgu.ru/sites/default/files/3/_93751.pdf (дата звернення: 15.08.2019).
2. Колин К.К. Фундаментальные основы информатики: социальная информатика : учебное пособие для вузов. Екатеринбург, 2000. 350 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2799866/> (дата звернення: 15.08.2019).
3. Півняк Г.Г., Бусигін Б.С., Дівізінюк М.М. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с.
4. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : ИКАР, 2009. 448 с.
5. Бахвалов С.В. Законодательная технология : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2006. 30 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/zakonodatelnaya-tekhnologiya-nekotorye-problemy-teorii-i-metodologii> (дата звернення: 17.08.2019).
6. Манько Д.Г. Технології формалізації права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 5. С. 18–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_6 (дата звернення: 17.08.2019).
7. Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України : Закон України від 05.10.2006 № 229-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 47. Ст. 464.
8. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 275.
9. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України» : Постанова Верховної Ради України; Рекомендації від 31.03.2016 № 1073-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 17. Ст. 191.
10. Analytical Perspectives. Budget of the U. S. Government. Fiscal Year 2011. Wash. 2010. 322 p. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/BUDGET-2011-PER/pdf/BUDGET-2011-PER.pdf> (дата звернення: 18.08.2019).
11. Про Державний бюджет України на 2019 рік : Закон України від 23.11.2018 № 2629-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 50. Ст. 400.

12. Про Державний бюджет України на 2018 рік : Закон України від 07.12.2017 № 2246-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 3–4. Ст. 26.
13. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва) : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2018 № 107. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 41.
14. Competitiveness clusters (pôles de compétitivité), which bring together innovation stakeholders across France, include a large proportion of young companies. URL: https://www.entreprises.gouv.fr/files/files/directions_services/etudes-et-statistiques/4p-DGE/2017-03-4pages-67-Competitiveness-clusters.pdf (дата звернення: 19.08.2019).
15. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 48. Ст. 483.
16. Сагайдак Ю.В. Дозвільна система у сфері господарської діяльності: актуальні питання. *Актуальна юриспруденція* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 4 квіт. 2016 р. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=section&id=32&Itemid=183&lang=ru (дата звернення: 19.08.2019).
17. Пріоритети підвищення ефективності транскордонного співробітництва та зміцнення конкурентоспроможності підприємництва західних регіонів України / Т.Г. Васильців, В.В. Борщевський, М.І. Флейчук та ін. Львів : ЛФ НІСД, 2010. 168 с.
18. Баженова А.А. Адміністративно-правове регулювання ліцензування господарської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2018. 218 с.
19. Легеза Ю.О. Дозвільно-ліцензійне провадження у сфері використання природних ресурсів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2017_25_11 (дата звернення: 21.08.2019).